

РАСКИД ИЛИ ИЗМЈЕНА УГОВОРА ЗБОГ ПРОМИЈЕЊЕНИХ ОКОЛНОСТИ

Апстракт: У овом излагању разматрају се нека општа питања која се односе на промијењене околности. У раду ћемо говорити о изворима права, историјском развоју и примјени клаузуле *rebus sic stantibus* у законодавствима, условима за раскид или измјену уговора због промијењених околности, о правним дејствима и о могућности одрицања од позивања на промијењене околности. Основни предмет разматрања представљају одредбе Закона о облигационим односима које се односе на промијењене околности са освртом на рјешења која су прихваћена у упоредном праву нарочито у земљама која су некада била у саставу Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Приликом израде рада водило се рачуна, не само о прихваћеним рјешењима у законодавству и доктрини, већ и о судској пракси.

Кључне ријечи: уговор, промијењене околности, измјена уговора, раскид уговора.

1. Увод

Начело једнаке вриједности давања заштићено је поред прекомјерног оштећења и забране зеленашких уговора, још могућношћу раскида или измјене уговора због промијењених околности или како се то још традиционално назива клаузулом *rebus sic stantibus*.¹ Овдје је до несклада узајамних престација дошло после закључења уговора у току његовог извршења, за разлику од прекомјерног оштећења гдје се несклад вриједности узајамних престација процјењује у моменту закључења уговора.² Двострани уговори са трајним

1 Назив *rebus sic stantibus* који у преводу гласи „док ствари тако стоје“ потиче из доба постглосатора којим се изражавало схватање да су странке дужне да изврше своје обавезе само ако су ствари остале у истом стању у коме су биле у вријеме закључења уговора. В.: С. Перовић, *Облигационо право*, Београд, 1990, стр. 422.

2 В.: С. Перовић, *нав. дјело*, стр. 422; С. Перовић, Д. Стојановић, *Коментар Закона о облигационим односима*, књига прва, Крагујевац, 1980, стр. 426.

престацијама³, подложни су измјенама околности које могу настати у току његовог извршења. Има аутора који сматрају да би се ова правила *de lege ferenda* требала примијенити и код једностраних уговора.⁴ Клаузула *rebus sic stantibus* представља природни састојак сваког двостраног уговора.

Овдје се поставља питање може ли страна којој је отежано испуњење обавезе, односно страна која због промијењених околности не може остварити сврху уговора захтијевати раскид или измјену уговора због промијењених околности? Могућа су два одговора на постављено питање. Први, према коме уговор треба извршити онако како гласи, без обзира на доцније измијењене околности, а усљед строгог поштовања принципа *pacta sunt servanda*. Према другом схватању, под одређеним условима, треба водити рачуна о утицају промијењених околности на извршење уговора, и поред поштовања основног принципа да уговоре треба извршавати онако како они гласе. Постоје разлози и за, и против за прихватање оба става.

Ако би се код двостраних уговора са трајним извршењем обавеза стране у сваком случају могле позивати на промијењене околности, уговорна дисциплина би била озбиљно пољуљана. Али с друге стране, стриктна примјена принципа апсолутности уговора може у одређеним случајевима довести до неправичних рјешења у пракси. У таквој ситуацији апсолутно поштовање принципа *pacta sunt servanda* редовно би водило озбиљном оштећењу интереса једне стране, а могуће и погодовању интереса друге, и то због околности за чије наступање погођена страна није крива.⁵

У нашем Закону о облигационим односима (у даљем тексту: ЗОО) предвиђено је правно правило да, ако последице закључења уговора наступе околности које отежавају испуњење обавезе једне стране, или ако се због њих не може остварити сврха уговора, а у једном и у другом случају у тој мјери да је очигледно да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна и да би по општем мишљењу било неправично одржати га на снази такав какав је, страна којој је отежано испуњење обавезе, односно страна која због промијењених

3 Поводом овог питања мишљења аутора су подијељена тако да неки наводе нпр. да се ова правна правила јављају код двостраних трајних уговора. В.: Ј. Салма, *Облигационо право*, Нови Сад, 2004, стр. 378., а неки сматрају да се примјењују код теретних уговора. В.: Ж. С. Ђорђевић, В. С. Станковић, *Облигационо право*, Београд, 1987, стр. 280; Ј. Милошевић, *Облигационо право*, Београд, 1972, стр. 114; По мишљењу професора Б. Мораита ова правна правила се примјењују код двостраних теретних уговора са трајним престацијама. В.: Б. Мораит, *Облигационо право*, књига прва, Бања Лука, 2007, стр. 269 - 270.

4 Видјети више о томе: Z. Slakoper, „Promijenjene okolnosti danas i u Nacrtu Zakona o obveznim odnosima”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, бр. 1/2005, стр. 433; М. Мићовић, „Клаузула *rebus sic stantibus*“, *Правни живот*, бр. 11/2008, стр. 456.

5 В.: S. Petrić, „Izmjena ili raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti prema novom Zakonu o obveznim odnosima“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, бр.1/2007, стр. 2.

околности не може остварити сврху уговора може захтијевати да се уговор раскине.⁶

2. Извори права

Наше право је и прије доношења ЗОО било на становишту по којем се води рачуна о промијењеним околностима. На основу Закона о неважности правних прописа донесених прије шестог априла 1941. године и за вријеме непријатељске окупације⁷, примјењују се правна правила бивших грађанских законика, под одређеним условима. У Аустријском општем грађанском законнику⁸ предуговор обавезује само ако се околности нису тако промијениле, да се тиме осујећава изречно изјашњени, или по околностима одређени циљ, или да је једна или друга страна изгубила повјерење. Уз ово правно правило клаузулу *rebus sic stantibus* у том периоду налазимо у савезном Закону о наслеђивању⁹ и у Закону о односима родитеља и дјецe.¹⁰

У Општим узансама за промет робом¹¹ (у даљем тексту: ОУПР) налазе се правила о измјени и раскиду уговора због промијењених околности. У литератури се с правом истиче да уређивање утицаја промијењених околности у ОУПР представља класичну творевину континенталног права, док је овај институт у ЗОО редигован под утицајем англосаксонске доктрине осујећења уговора.¹² Према правилима ОУПР ако би због изванредних догађаја, који се нису могли предвидјети у вријеме закључења уговора, испуњење обавезе за једну странку постало претјерано отежано или би јој нанијело претјерано велики губитак, она може тражити да се уговор измијени или чак и раскине. Странка

6 В.: чл. 133, ст. 1 Закона о облигационим односима – ЗОО, *Службени гласник Р. Српске*, бр. 21/92, 17/93, 3/96, 39/03 и 74/04. У Републици Српској примјењује се југословенски Закон о облигационим односима, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89 на основу члана 12 Уставног закона за спровођење Устава Републике Српске *Службени гласник Р. Српске*, бр. 21/92. У том смислу је и чл. 112, ст. 1 Облигацијског законика Републике Словеније – ОЗС, *Uradni list RS*, бр. 83/2001, 32/04, 28/06, 40/07 и 97/07 и чл. 122, ст. 1 Закона за облигационите односе Републике Македоније - ЗООМ, *Службени весник на Република Македонија*, бр. 18/01, 78/01, 04/02, 59/02, 05/03, 84/08, 81/09 и 161/09.

7 В.: *Сл. лист ФНРЈ*, бр. 86/46.

8 В.: чл. 936 Аустријског општег грађанског законика - АГЗ, *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*, <http://ibiblio.org/ais/abgb1.htm>, 15. мај 2011.

9 В.: *Сл. лист ФНРЈ*, бр. 20/55. Упор.: чл. 143, ст. 1 Закона о наслеђивању, *Сл. гласник Р. Српске*, бр. 1/09.

10 В.: чл. 45 Закона о односима родитеља и дјецe СР Србије, *Сл. гласник СРС*, бр. 52/74. Упор.: чл. 263, ст. 1 Породичног закона, *Сл. гласник Р. Српске*, бр. 54/02 и 41/08.

11 *Сл. лист ФНРЈ*, бр. 15/54.

12 В. Б. Мораит, *нав. дјело*, стр. 270.

не може тражити измјену или раскид уговора због промијењених околности које су наступиле по истеку рока одређеног за испуњење њене обавезе.¹³

У ЗОО¹⁴ је регулисан раскид или измјена уговора због промијењених околности, али са извјесним одступањима у односу на дотадашња рјешења. С обзиром да у Босни и Херцеговини траје процес реформе облигационог права, у посљедњем Приједлогу Закона о облигационим односима из 2009. године (чланови 150 – 153) није се одступило у овој материји од рјешења старог закона, осим у погледу јаснијег дефинисања овлаштења уговорних страна у ситуацији када се једна од њих позива на промијењене околности. Важно је поменути да је и у Србији у току доношења Грађанског законика, а поводом овог правног института су предвиђене различите варијанте дејства промијењених околности у двије радне верзије Грађанског законика из 2007. и 2009. године.¹⁵ Једна од алтернатива је и враћање рјешењу из ОУПР.

3. Историјски развој и примјена у законодавствима

У римском праву промијењене околности нису сматране разлогом за ослобођење од извршења уговорне обавезе, изузев када су имале обиљежје више силе у ком случају је ријеч о потпуној немогућности извршења обавезе.¹⁶ Тек у канонском праву идеја о промијењеним околностима је прихваћена, а правдана је неправичним обогаћењем једног од уговарача. Иако вијековима развијана, теорија није добила мјеста у великим кодификацијама грађанског права 19. и почетком 20. вијека. Њу у принципу не познају грађански кодекси Француске, Аустрије, Њемачке и Швајцарске.¹⁷

Међутим, са ограничењем аутономије воље у 20. вијеку долази и до другачијих схватања утицаја промијењених околности на извршење уговора. До овог је дошло усљед ратова и тешких криза које су потресале свјетску привреду. Француска судска пракса ограничења Француског грађанског законика и даље превладава позивом на теорију импревизије или непредвидљивости, али само у области административних уговора, јер се и даље у пракси Касациског суда

13 В.: узанса бр. 55.

14 В.: чл. 133 - 136 ЗОО. Клаузула *rebus sic stantibus* појављује се у ЗОО и у чл. 45, ст. 6 код предуговора; у чл. 196 који се односи на измјену досуђене накнаде материјалне штете у случају смрти, тјелесне повреде и оштећења здравља; у чл. 560 код уговора о зајму; у чл. 624 код уговора о дјелу; у чл. 634, 636, 637 и 639 код уговора о грађењу; у чл. 703 код уговора о лиценци; у чл. 714 код уговора о остави; у чл. 876 - 879 код уговора о организовању путовања.

15 Разликујемо три варијанте у Преднацрту Грађанског законика Републике Србије из 2009. године, у другој књизи која се односи на облигационе односе, и двије варијанте у верзији из 2007. године, <http://www.mpravde.gov.rs/>, 9. јун 2011.

16 Али у дјелима римских филозофа и моралиста била је истакнута идеја да није неморално не испунити дато обећање ако су се околности у међувремену промијениле.

17 В.: С. Перовић, *нав. дјело*, стр. 424 - 446.

одбија прихватити ова теорија за уговоре грађанског права. У аустријском праву се позивање на промијењене околности, и поред непостојања генералног правила, темељи на неким другим одредбама Аустријског општег грађанског законика.¹⁸ Италијански грађански законик¹⁹ из 1942. године, први од великих грађанских законика, прихвата клаузулу *rebus sic stantibus* као опште правило. Ова се клаузула примјењује на све уговоре са трајним или сукцесивним престајама, те на уговоре са одгођеним роком испуњења. Изричито су искључени једино алеаторни уговори.

У њемачком праву судска пракса је примјеном начела савјесности и поштења (*Treu und Glauben*) створила концепт признања утицаја промијењених околности на уговор. Приликом реформе Њемачког грађанског законика²⁰ из 2001. године у области облигационог права, овај институт је добио одговарајуће мјесто у закону тако да је у члану 313 регулисано право на измјену или раскид уговора због поремећаја основе посла (*Störung der Geschäftsgrundlage*). Одредбе овог члана односе се на све уговоре, не само на двострано обавезујуће.²¹

Енглеско право је првобитно било на становишту да уговорне обавезе имају апсолутни карактер, али је касније настала теорија осујећења уговора (*frustration of contract*) која је и данас владајућа што се тиче ослобођења дужника од уговорне одговорности. Према становишту енглеске судске праксе сматраће се да је уговор осујећен ако је извршење обавезе постало немогуће, или ако би извршење уговорне обавезе онако како она гласи, уколико би и било могуће, због измијењених околности представљало суштинску промјену у односу на обавезу која је првобитно преузета. Као посљедица ратних догађаја у Енглеској је 1943. године донијет *Law reform (Frustrated Contracts) Act* са циљем да се регулишу посљедице које произлазе из осујећења (*frustration*) уговора услед догађаја који су били ван контроле уговорних страна.²² Америчка теорија изградила је појам неизводљивости испуњењења (*impracticability*), који одговара енглеском појму осујећења уговора.

18 В.: чл. 936, 1052 и 1170а АГЗ.

19 В.: чл. 1467-1469 Италијанског грађанског законика – ИГЗ, http://www.jus.unitn.it/cardoza/Obiter_Dictum/codciv/Codciv.htm, 1. јуна 2011.

20 Њемачки грађански законик – ЊГЗ, *Bürgerliches Gesetzbuch*, <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/bgb/>, 15. септембар 2010.

21 В.: S. Petrić, *нав. дјело*, стр. 11-13.

22 Видјети више о томе: И. Јанковец, *Уговорна одговорност*, Београд, 1993, стр. 103-111; М. Драшкић, М. Станивуковић, *Уговорно право међународне трговине*, Београд, 2005, стр. 438-440; R. Stone, *Contract law*, London-Sydney-Portland-Oregon, 2003, стр. 177-193; L. Mulcahy, *Contract law in perspective*, London and New York, стр. 127-136.

Овдје је занимљиво поменути да Хашка конвенција о међународној продаји робе²³ из 1964. године и Конвенција УН-а о уговорима о међународној продаји робе²⁴ не регулишу институт измјене или раскида уговора због промијењених околности, него се оне узимају у обзир само ако су довеле до немогућности испуњења, а и у том случају састав санкција не одговара ономе што се постиже примјеном ове клаузуле.²⁵ Међутим Начела за међународне трговачке уговоре²⁶ утврђена од стране *UNIDROIT* института и Начела европског уговорног права (Ландова начела)²⁷ у члану 6:111 садрже правила о промијењеним околностима.

4. Промијењене околности према правилима Закона о облигационим односима

4.1. Услови за раскид или измјену уговора због промијењених околности

Према ЗОО да би се уговор могао раскинути или измијенити због промијењених околности, потребно је да се испуне сљедећи услови: а. изванредност догађаја; б. отежано испуњење обавезе; в. наступање промијењених околности прије истека рока одређеног за испуњење обавезе.²⁸

Раскид уговора не може се захтијевати ако је страна која се позива на промијењене околности била дужна да у вријеме закључења уговора узме у обзир те околности или их је могла избјећи или савладати.²⁹ У Закону о обвезним

23 *Convention relating to a Uniform Law on the International Sale of Goods*, Hague, 1964. - ULIS, <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/ulis.html>, 1. јун 2011.

24 *The UN - Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, Vienna, 1980. – CISG, <http://www.cisg.law.pace.edu>, 15. мај 2011.

25 В.: S. Petrić, *нав. djelo*, стр. 15.

26 В.: чл. 6. 2. 1. - 6. 2. 3. *Principles of International Commercial Contracts*, 2010, <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>, 9. јун 2011.

27 В.: O. R. - Garden, H. Bale, R. Zimmermann and R. Schulze, *Fundamental text on European private law*, Oregon, 2003, стр. 381 - 382.

28 В.: С. Перовић, *нав. djelo*, стр. 429 - 434; О. Антић, *Облигационо право*, Београд, 2010, стр. 416. У литератури се наводе различити услови за раскид или измјену уговора због промијењених околности. Упор.: Д. Вељковић, *Облигационо право кроз коментар Закона о облигационим односима са регистром појмова за практичну примјену са примјерима уговора, тужби и судске праксе*, Београд, 2005, стр. 146; Б. Лоза, *Облигационо право*, општи дио, Београд, 2000, стр. 147-148; Ж. С. Ђорђевић, В. С. Станковић, *нав. djelo*, стр. 282; Ј. Салма, *нав. djelo*, стр. 381-382; Ј. Милошевић, *нав. djelo*, стр. 115.

29 В.: чл. 133, ст. 2 ЗОО; чл. 369, ст. 2 Закона о обвезним односима Хрватске – ЗООХ, *Nar. novine R. Hrvatske*, бр. 35/05 и 41/08; чл. 128, ст. 2 Закона о облигационим односима Црне Горе – ЗООЦГ, *Службени лист Р. Црне Горе*, бр. 47/2008; Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 1929/00 од 19. 7. 2001. године, *Судска пракса из области имовинских односа*, Београд, 2004,

односима Републике Хрватске³⁰ (у даљем тексту: ЗООХ) је предвиђено правило које означава враћање рјешењу из узансе бр. 55. У Закону о облигационим односима Републике Црне Горе (у даљем тексту: ЗООЦГ) се предвиђа слично, али не и исто рјешење.³¹

Приликом закључења уговора и одређивања висине престације, уговорне стране имају у виду постојеће околности и на темељу њих установљавају своја права и обавезе, њихов обим и садржај.³² Али може се десити да током испуњења наступе такве околности које су по својој природи изванредне (одступају од редовног тока ствари) у том смислу да уговорна страна приликом закључења уговора није била дужна да их узме у обзир односно да их није могла избјећи или савладати, онда је овај први услов испуњен. Поставља се питање који су то догађаји који наступе последице закључења уговора а могу се оквалификовати као промијењене околности? Ту спадају: 1. природни догађаји као што су поплава, суша, град, земљотрес и слично; 2. управне мјере као што су забрана или ограничење увоза или извоза и друга ограничења промета робе, промјена система цијена, промјена тарифа и прописаних цијена, промјена стандарда и слично; 3. економске појаве као што је изузетни нагли и велики пад или скок цијена, суноврат акција на берзи.³³ Овдје треба водити рачуна о два момента: прво, изванредни догађај треба да је такав да не онемогућује потпуно извршење обавезе, јер би се у том случају могло радити о догађају који има обиљежја више силе, и друго, само присуство изванредног догађаја није довољно, већ се захтијева да оно доводи до отежаног испуњења обавезе једне стране или до тога

стр. 204-205; „Како је тужилац као продавац пословног простора сам одредио услове уговора, којим је поред осталог била уговорена и камата на неотплаћени дио уговорене купопродајне цијене с тим што се продавац, односно у овој правној ствари тужилац, ради обезбјеђења од евентуалног инфлаторног дејства обезбиједио везујући уговором купопродајну цијену за промјену курса динара, по правилној оцјени нижестепених судова не може се сада позивати на чињеницу да у вријеме закључења уговора није могао предвидјети и утицај инфлације. Уосталом, и по оцјени Врховног суда, тужилац је могао уговарањем индексне клаузуле да се заштити од евентуалног утицаја инфлације и да на тај начин избјегне утицај промијењених околности.“ Одлука Врховног суда Србије, Рев. 623/97. од 10. 9. 1997. године. Наведено према Т. Крсмановић, *Актуелна судска пракса из облигационих односа*, Београд, 2000, стр. 48.

30 „Ако би због изванредних околности насталих након склапања уговора, а које се нису могле предвидјети у вријеме склапања уговора, испуњење обавезе за једну уговорну страну постало претјерано отежано или би јој нанијело претјерано велики губитак, она може захтијевати да се уговор измијени или чак и раскине.“ чл. 369, ст. 1 ЗООХ.

31 „Ако последице закључења уговора наступе околности које се нису могле предвидјети, а које отежавају испуњење обавезе једне стране у тој мјери да би јој нанијело претјерано велики губитак, суд може на захтјев те стране измијенити или раскинути уговор.“ чл. 128, ст. 1 ЗООЦГ.

32 В.: Ј. Радишић, *Облигационо право*, општи дио, Београд, 2004, стр. 161; Б. Лоза, *нав. дјело*, стр. 145.

33 У узанси бр. 56 набрајају се примјери изванредних догађаја.

да се не може остварити сврха уговора. У нашој судској пракси не третирају се изванредним догађајима нпр. измијењени услови финансирања, обустава односно ограничење кредита, недостављање вагона од стране железнице, промјена цијене на тржишту која представља нормалан ризик, итд.³⁴ С друге стране, повишење пореске стопе у одређеној висини, као и неке друге управне мјере, редовно се у судској пракси узимају као разлог за измјену или раскид уговора.

Други услов тиче се отежаног испуњења обавезе, односно неостварења сврхе уговора за једну уговорну страну.³⁵ Потребно је истаћи да овдје није ријеч о потпуној немогућности испуњења, него о отежаном испуњењу које би једну страну довело у очигледно неравноправан положај у односу на другу страну. Отежано испуњење обавезе треба да буде испољено у тој мјери да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна и да би по општем мишљењу било неправично одржати га на снази. Ова формулација из ЗОО разликује се од оне из ОУПР и мада доста широка и дифузна неће представљати проблем судској пракси која је већ доста изграђена. Измјена постојећих околности биће правно релевантна и у случају када се не може остварити сврха уговора, у ком случају се не мора радити о поремећају еквиваленције односа. Ово рјешење ЗОО одговара принципу правичности, јер ако се не може остварити сврха уговора зашто онда тежити ка његовом извршењу?³⁶

Трећи услов односи се на утврђивање времена у коме треба да дође до наступања промијењених околности. На уговор могу само утицати оне околности које су се десиле прије истека рока одређеног за испуњење обавезе.³⁷ Када је дужник у доцњи он мора да сноси све негативне посљедице које из тога произлазе, укључујући и оне које наступају усљед промијењених околности.³⁸

34 В.: М. Исаковић, П. Шурлан, *нав. дјело*, стр. 77 - 82.

35 Не би се могле сматрати правно релевантним уобичајене тешкоће приликом извршење уговора јер оне спадају у уобичајени пословни ризик В.: Б. Лоза, *нав. дјело*, стр. 148.

36 В.: Б. Лоза, *нав. дјело*, стр. 149; „Ако закупнина опадне испод нивоа који обезбеђује одржавање изнајмљеног простора, сврха уговора о закупу се више не може остварити, па закуподавац може тражити раскид уговора.“ Одлука Врховног суда Србије, Рев. 959/94. Наведено према Т. Крсмановић, *нав. дјело*, стр. 48.

37 В.: чл. 133, ст. 3 ЗОО; чл. 369, ст. 3 ЗООХ; чл. 112, ст. 3 ОЗС; чл. 128, ст. 3 ЗООЦГ; чл. 122, ст. 3 ЗООМ; узанса бр. 55; „Када странке споразумно продуже рок за испуњење дужникове обавезе, па у међувремену од првобитно уговореног рока од истека продуженог рока наступе промијењене околности, може се захтијевати раскид или измјена уговора по том основу.“ Пресуда Врховног привредног суда СИ-788/59 од 20. 7. 1959. Наведено према М. Исаковић, П. Шурлан, *нав. дјело*, стр. 78.

38 „Одлука надлежног органа о повишењу цијена робе, донијета по истеку уговореног рока испоруке, није изванредан догађај – управна мјера – на основу кога би се могла тражити измјена или раскид уговора због промијењених околности.“ Пресуда Врховног привредног суда СИ-50/55 од 10. 02. 1955. Наведено према М. Исаковић, П. Шурлан, *нав. дјело*, стр. 77.

Промијењене околности које су настале последице закључења уговора морају трајати све вријеме трајања уговора, па и у вријеме његовог испуњења. Уколико је наступила измјена била само пролазног карактера, па је престала да постоји у вријеме извршења уговора и уговорна обавеза се може извршити како је уговором и предвиђено, измјена околности није више правно релевантна и на њу се не може позивати.³⁹

4.2. Правна дејства

Ако се испуне сви услови страна којој је отежано испуњење обавезе, односно која не може да оствари сврху уговора због промијењених околности, може захтијевати да се уговор раскине. Међутим, према ЗОО уговор се неће раскинути ако друга страна понуди или пристане да се одговарајући услови уговора правично измјене.⁴⁰ У питању је судски раскид уговора, тако да судска одлука има конститутивно дејство. Према формулацији ЗОО предност се даје раскиду уговора, који може да тражи само погођена страна, а измјену⁴¹ уговора друга страна која жели да одржи уговор на снази.⁴² Међутим, присутна су и другачија схватања поводом овог питања, како у правној теорији тако и у судској пракси.⁴³ При одлучивању о раскидању уговора, односно о његовој измјени, суд је дужан да се руководи начелима поштеног промета, водећи нарочито рачуна о циљу уговора, нормалном ризику код уговора односне

Неки аутори наводе поред ових услова још и један који се односи на то да страна која тражи примјену клузуле *rebus sic stantibus* не смије бити крива што је дошло до наведених промјена и њених последица. В.: Ж. С. Ђорђевић, В. С. Станковић, *нав. дјело*, стр. 283.

39 В.: Б. Лоза, *нав. дјело*, стр. 147.

40 В.: чл. 133, ст. 4 ЗОО.У том смислу је и чл. 369, ст. 4 ЗООХ, чл. 112, ст. 4 ОЗС, чл. 122, ст. 4 ЗООМ и чл. 128, ст. 4 ЗООЦГ.

41 “Због изванредних догађаја могу се измијенити оне одредбе уговора на које је тај догађај утицао, као што су одредбе о цијени, количини предмета, висини других обавеза, времену, мјесту, начину испуњења уговора, или се може одредити нешто друго.“ узанса бр. 57. Према узанси бр. 58 када једна странка тражи измјену уговора због промијењених околности, друга странка може одустати од уговора, у ком случају се сматра као да уговор није ни био закључен. Када једна странка тражи раскид уговора, друга странка може тражити да се уговор одржи на снази, предлажући измјену одредаба уговора.

42 В.: S. Petrić, *нав. дјело*, стр. 42.

43 Према Б. Мораиту ревизију уговора могу да предложе обје стране уговорнице. Б. Мораит, *нав. дјело*, стр. 271; „Када тужилац тражи раскид уговора због промијењених околности, а прије подношења тужбе је позвао туженог на измјену уговора, ради остварења сврхе уговора, првостепени суд је у смислу члана 133, ст. 3 Закона о облигационим односима дужан да испита могућност, па чак и сам да понуди правичну измјену одговарајућих услова уговора којом би се остварила сврха уговора. Уколико на правично измијењене услове друга страна пристане, уговор се неће раскинути.“ Одлука Врховног суда Србије, Пзз. 2/95 и Прев. 50/95 од 8. 2. 1995. Наведено према Т. Крсмановић, *нав. дјело*, стр 47.

врсте, о општем интересу, као и о интересима обеју страна.⁴⁴ Поред вођења рачуна о објективним околностима, судска пракса полази и од субјективног критеријума, тј. цијени се да ли су стране с обзиром на њихове дужности и професионално понашање и познавање друштвених, економских и тржишних односа, законитости и кретања, тенденције развоја и промјена у тим односима, морале знати за наступање извјесних догађаја и биле дужне да их узму у обзир и ризикују са њиховим посљедицама.⁴⁵

Страна која је овлашћена да због промијењених околности захтијева раскид уговора дужна је о својој намјери да тражи раскид уговора обавијестити другу страну чим је сазнала да су такве околности наступиле, а ако то није учинила, одговара за штету коју је друга страна претрпјела због тога што јој захтјев није био на вријеме саопштен.⁴⁶ Пропуштање да то учини не лишава је права да тражи раскид уговора, већ повлачи одговорност за штету коју је друга страна претрпјела због неблаговременог обавјештења. Страна која тврди да је овим актом претрпјела штету мора то и доказати.

Ако суд изрекне раскид уговора због промијењених околности, суд ће на захтјев друге стране обавезати страну која га је захтијевала да накнади другој страни правичан дио штете коју трпи због тога.⁴⁷ Раскидање или измјена уговора се могу тражити изузетно, а страна која тврди да су наступиле промијењене околности мора то и да докаже. Предмет измјене могу бити оне уговорне одредбе које су захваћене промијењеним околностима. Међутим, код банкарских послова ни у ком случају и ни на који начин се не би могао примјенити институт о измјени уговора због промијењених околности.⁴⁸ Уговорне стране се могу уговором унапријед одређи позивања на одређене промијењене околности, осим ако је то у супротности са начелом савјесности и поштења.⁴⁹

44 В.: чл. 135 ЗОО; чл. 124 ЗООМ. Према члану 130 ЗООЦГ и 371 ЗООХ при одлучивању о измјени или раскиду уговора суд се руководи начелима савјесности и поштења. Упоредити са узансом бр. 55.

45 В.: Д. Вељковић, *нав. дјело*, стр. 147; „Не постоји право на раскид уговора због промијењених околности (чл. 133 ЗОО), ако су странке уговорнице еквивалентност међусобних давања обезбједили индексном клаузулом, по којој се новчана обавеза изражена у динарима извршава према званичном паритету динара према њемачкој марки.“ Одлука Врховног суда Србије, Рев. 1810/98. Наведено према Д. Вељковић, *нав. дјело*, стр. 147.

46 В.: чл. 134 ЗОО. У том смислу је и чл. 370 ЗООХ, чл. 113 ОЗС, чл. 129 ЗООЦГ, чл. 123 ЗООМ и узанса бр. 59; Б. Моралит, *нав. дјело*, стр. 272.

47 В.: чл. 133, ст. 5 ЗОО. Иста регулатива је и у чл. 369, ст. 5 ЗООХ, чл. 112, ст. 5 ОЗС, чл. 128, ст. 5 ЗООЦГ и чл. 122, ст. 5 ЗООМ.

48 В.: Д. Вељковић, *нав. дјело*, стр. 147.

49 В.: чл. 136 ЗОО. Исто рјешење је предвиђено и у чл. 372 ЗООХ, у чл. 131 ЗООЦГ, у чл. 115 ОЗС и у чл. 125 ЗООМ. Одривање од права позивања на промијењене околности не познају ОУПР.

На крају је занимљиво споменути рјешења Начела европског уговорног права (у даљем тексту: Начела), која одступају од регулативе националних законодавстава. Приликом реализације права разликујемо два поступка: обавезне преговоре за стране и судски поступак. Према чл. 6:111, ст. 2 Начела ако испуњење уговора постане изузетно отежано због промијењених околности, стране су обавезне да ступе у преговоре да би се уговор измијенио или раскинуо, под условом: а) да је до промјене околности дошло након закључења уговора; б) да у вријеме закључења уговора није било разумно узети у обзир могућност промјене околности, и в) да страна погођена промијењеним околностима, није дужна на основу уговора да сноси ризик промијењених околности. Међутим ако стране не постигну споразум у разумном року, суд може раскинути уговор у вријеме и под условима које ће сам одредити или прилагодити уговор да би се губици и добици који проистичу из промијењених околности правично расподјелили између двије стране.⁵⁰

5. Закључак

Институт промијењених околности представља значајан дио уговорног права с обзиром да се ова правила јављају код двостраних уговора са трајним престацијама. Што се тиче рјешења нашег ЗОО у овој материји, оно дијелом одступа од правних правила која су предвиђена у ОУПР. Иако су правна правила ЗОО доста шира и еластичнија у односу на она из ОУПР, судска пракса у овај области је доста изграђена тако да примјена овог института не доводи до проблема у пракси.

У ЗОО изричито се не спомиње изванредност и непредвидљивост догађаја као услов за примјену овог института, али се предвиђа правно правило према коме се раскид уговора не може захтијевати ако је страна која се позива на промијењене околности била дужна да у вријеме закључења уговора узме у обзир те околности или их је могла избјећи или савладати. Ове околности су ипак изванредне, јер ако би се узела у обзир свака околност која наступи послуже закључења уговора и која отежава његово испуњење, уговорна дисциплина би била знатно пољуљана, а начело правне сигурности доведено у питање. Затим према ЗОО уговор се неће раскинути ако друга страна понуди или пристане да се одговарајући услови уговора правично измјене.

Чини нам се да би се у будућем регулисању ове материје требало вратити на рјешења предвиђена у ОУПР, као што је то учињено у ЗООХ и донекле у ЗООЦГ, нарочито у оном дијелу који се односи на дефинисање промијењених околности и регулисање права и једне и друге уговорне стране у ситуацији када

⁵⁰ В.: чл. 6: 111, ст. 3 Начела. Што се тиче накнаде штете у оба случаја суд може је додијелити за губитак који је претрпљен због тога што је једна страна одбила да преговара или прекинула преговоре супротно начелу савјесности и поштења.

се једна од њих позива на промијењене околности. Према садашњој регулацији ЗОО раскид уговора може да тражи само погођена страна, а измјену уговора друга страна која жели да одржи уговор на снази. Према узору на ОУПР требало би предвидјети правило да погођена страна има право на измјену или раскид уговора у случају промијењених околности. Затим треба регулисати у том случају која права има друга страна која није погођена промијењеним околностима. Ова правила би требала такође ускладити и са Начелима европског уговорног права, за која многи сматрају да представљају увод у Европски грађански законик.

Milica Dragičević, LL.MA.

Senior Assistant

Law Faculty, University of Eastern Sarajevo

TERMINATION OR REVISION OF A CONTRACT DUE TO CHANGE OF CIRCUMSTANCES

Summary

This presentation discusses some general issues relating to the changed circumstances. In this article we will talk about the sources of law, historical development and application of rebus sic stantibus clause in the legislation, conditions for termination or modification of the contract due to changed circumstances, the legal effects and the possibility of waiver of calling to the changed circumstances. The fundamental subjects of considerations are provisions of the Law on Obligations relating to the changed circumstances with a focus on solutions that are accepted in comparative law, particularly in the countries that were once part of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. When creating the work was taken into account, not only on the solutions adopted in the legislation and doctrine, but also on jurisprudence.

Key words: *contract, changed circumstances, termination of contract, revision of contract*